

Çevreden İnsanın Kimyasına Dokunuşlar

“Yûnus’un Emre’nin Şiirinde, Anâsır-I Erba'anın İnsandaki Ahlakî İz Düşümleri”

Murat AYAR*

*MEB, Öğretmen; Kırıkkale Üniversitesi, Doktora Öğrencisi;

Özet

Eski dönemlerden itibaren varlığın ve kâinâtın ana öge ve öğeleri üzerine düşünülmüş; bunları açıklamak için disiplinler ve kuramlar geliştirilmiştir. Antik Yunan felsefesinde arke tip olarak adlandırılan arayış, sonraları İslam felsefesinde anâsır-ı erbaa adını almıştır. Öyle ki varlık, İslam felsefesindeki bu görüşe göre bu dört unsurun bileşeninden oluşmuştur. Musıkîden astronomiye, kelimadan edebiyata kadar birbirinden farklı birçok disiplin bu başlık üzerine düşünmüş ve bu başlık merkezli pekçok eser oluşturmuştur. Meseleyi biz de edebiyat disiplini merkezli inceleyip başlığı bir edebi metin üzerinden takip edeceğiz. Varlık, vücût, insan gibi ana temaları kendine merkez edinen, Anadolu coğrafyasının mümtaz bilge ve azizlerinden Yûnus Emre ve onun ahlakî öğretilerini topladığı eseri Risâletü'n-Nushiyye çalışmamızın hareket noktası olacak. Çalışmada yukarıda zikredilen dört bileşenin, insanın ahlakî yapısına olan iz düşümleri ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Anâsır-ı Erbaa, Ahlak, İnsan, İlk Madde, Yunus Emre.

Abstract

Touch To Chemical Composition Of Human Body By Environment

“Moral Projections Of Anâsır-I Erbaa (Four Elements) On Human In Yunus’s Poem”

Since old era, fundamental element(s) of creature and universe has been thought and disciplines and theories have been developed to explain them. Quest called as arhcetype in Old Greek philosophy was named as anâsır-ı erbaa in Islam Philosophy later. So being composed of these four elements according to this approach in Islam Philosophy. Many disciplines varying from music and astronomy to alam and literature have thoughts on this topic and have created many work based on this topic. We will analysis this issue based on literature and continue on a literary text. Our starting points are being, Yunus Emre who centralized main theme like body and human and who is one of the eminent wise and beloved people in Anatolia and Risâletü'n-Nushiyye which Yunus Emre gathered his precepts. In this study, projections of above-mentioned four elements on human’s moral structure will be discussed.

Key Words: Anâsır-ı Erbaa (Four Elements), Morality, Human, Yunus Emre.

Giriş

İnsanlık bilgisi, kendinden daha eski olan varoluş ve yaratılış gerçeği üzerine hiç bitmeyen araştırma, inceleme ve tartışmalarla doludur. Kainatın akıl gücünü elinde bulunduran insan, kendinin ve içinde yaşadığı evrenin yaratılışı üzerine mensubu bulunduğu teolojik yaklaşımın, kişisel motivasyonun ve bilimsel hazırbulunuş gibi faktörlerin de etkisiyle sözel veya yazılı disiplinlerin ifade gücünü kullanmıştır. İnsanın bütün bu çabası kendini ve içinde bulunduğu evrenin temelini oluşturan maddeyi arama gayretinden başka bir şey değildir. Bu ilk madde (arkhe) arayışı insanın belki de ilk ontolojik merakı ve çabasıdır.

Tanrı gibi ezeli olan bu ilk maddenin ne olduğu hususu Grek (Yunan) düşüncesinin kuruluş döneminden itibaren tartışılır olmuştur. Arkhe arayışı eski Grek filozofları olan Thales'i (M.Ö. 634-548) su; Anaximenes'i (M.Ö. 570-500) hava; Herakleitos'u (M.Ö. 540-480) ateş; Xenophanes'i (M.Ö. 570-475) toprağa götürmüştür. Eski Grek filozoflarının bu arkhe tanımlamaları Empedokles'te (M.Ö. 490-430) bütüncül bir çerçevede ele alınmıştır. Empedokles, toprak, su, hava ve ateşi bütün varlıkların temelini oluşturan aslı unsurlar olarak ele alarak dört unsur nazariyesine yeni bir şekil vermiştir (Can, 2002:135). Dört unsur nazariyesinin sistemleştirilip tabiat bilimlerinde hakim görüş halini alması Aristo'yla olmuştur. Helenistik dönemde daha çok kabul görmüş ve sonradan Süryanîler aracılığıyla Arapça'ya aktarılmış (Karlığa, 1991:149) olan dört unsur nazariyesi, böylece İslam felsefesinin de gündemine anâsır-ı erbaa olarak girmiştir.

Anâsır Arapça bir sözcük olan unsur kelimesinin çoğulu olup elemanlar ve öğeler anlamını taşır. Terminolojide ateş, hava, su ve toprak elementlerini karşılar. Kur'ân ve hadislerde terminolojik olarak geçmez; ancak Kur'ân'da bu dört unsur ve faziletlerinden sıklıkla bahsedilir. Örneğin sadece Vâkı'a sûresinde Allâh'ın nimetleri olan bu dört unsur ayetlerde peşisıra zikredilmiştir.¹ Astronomiden fiziğe, tıp ilminden coğrafyaya, müzikten edebiyata kadar pek çok disiplin, kendi iç denge ve algılamalarıyla bu dört unsurla ilgilenmişlerdir. Bu yüzden İslam kaynaklarında dört unsurla ilgilenen disiplinler, anâsır-ı erbaaya kendi muhteva bütünlüğü içerisinde “ustukussât-ı erbaa,

¹ Bahsi geçen ayetler için bkz. Vâkı'a, 63-64; 68-69; 71-72; 75-76.

erkân-ı erbaa, tabâi'-i erbaa, mevâdd-i erbaa, ümmehât-i erbaa, ümmehât-i süfliyye, usûl, mebâdî ve kevâbis” gibi adlandırmalar da bulunmuşlardır (Karlığa, 1991:149).

Anâsır-ı erbaa olarak nitelendirilen ateş, hava, su ve toprak; ay altı âlemi ve âlem-i ecsâm (eflâk, erkân ve müveledât)ın erkân kısmını teşekkül eden sistemin unsurları (Deniz, 2000: 174) olarak kabul edilir. Bu yönüyle bu unsurlar, dünyâ âlemindedir. Belli bir oluşum evresi geçirir, birbiriyle etkileşime geçerek başkalaşım yaşar ve varlıkları meydana getirirler (İbrahim Hakkı, 2011:52). Dört ana unsurun miktarında bir değişme olmaksızın bu birleşme ve ayrılmalar, hem insan vücudunda hem de kâinata süreklilik arz eder (Can, 2002:135). Bir cismin/varlığın yok oluşu, o cisimi meydana getiren unsurların birbirinden ayrılmasıyla gerçekleşir. Birbirlerine dönüşüp yok olup gitmezler. Dönüşümden sonra yine kendi keyfiyetlerine dönüş yaparlar. (Pişkin, 2012:78). Bu, Yûnus Emre'nin divânında da değinilen konular arasındadır:

Bu vücûdun ser-mâyesi od u su toprak u yıldür
Her biri aslına gider gâfil olmak nendür senün

Yûnus Emre (2012-D) G. 148/4)

Anâsır-ı erbaanın İslam felsefesindeki macerasına özellikle XII. yüzyıldan itibaren tasavvuf da katılmıştır. Mutasavvıf edip ve mütefekkirler divânlarındaki manzumeler ve mensur eserlerindeki özel bölümlerine dört unsuru misafir etmişlerdir. Özellikle çalışmamızın hareket noktası olan eserin müellifi Yûnus Emre (Risâletü'n- Nushiyye); Erzurumlu İbrahim Hakkı (Marifetnâme) ve İbn Arabî (Fütihat-ı Mekkiyye) eserlerinde bu konuya müstakil manzume ve bablar ayırmışlardır (Pala, 2012:9).

Çalışmamızda üzerinde duracağımız Yûnus Emre'nin mesnevî türüyle yazılan Risâletü'n- Nushiyye adlı çalışması, bir nasihatnâme ve ahlâk kitaplarının bu topraklardaki ilklerindedir. Eserin giriş kısmındaki 13 beyitlik bölümde, bizim üzerinde duracağımız dört unsur ve beraberinde getirdikleri vasıfların isimleri zikredilir. Eserin 1. bölümünde “Fî- Ta'rifi'l- Akl” başlıklı nesir kısım yer alır. 2. bölümle birlikte giriş bölümünde dört unsurla gelen olumlu ve olumsuz soyut vasıfların da bulunduğu evsâf, ete kemiğe bürünmüş bir insan şeklinde somutlaştırılır. Buna göre 2. bölümde Kibr(ve Kanâat); 3. bölümde Buşu ve Gazâb; 4. bölümde Sabır; 5. bölümde Buhl ve

Hased ve 6. bölümde de Gaybet ve Bühtân konuları tahkiye esaslı ele alınır. Eserin tümü, giriş bölümünde anlatılanların geniş tabanlı açıklamaları mahiyetindedir.

Âlem-i Suğrâ'nın (İnsan) İnşası

Üzerinde çalıştığımız Risâletü'n-Nushiyye adlı eserin sahibi Yûnus Emre, bir aşk ahlakçısı yani mutasavvıftır. Olayları, çevreyi, insanı; merkeze İslam ve onun mistisizmi kabul edilen tasavvufu alarak değerlendirir. Tasavvufî öğretilerde âlem-i kübrâ (kâinat); âlem-i suğrâ da (insan)dır (Kaplan, 2007, 270). İnsanın Tanrı tarafından kâinatta yaratılışı farklı tinsel yaklaşımlarda değişiklik arz etmiştir. İslam'ın temel referans noktası ve Allâh'ın ilâhî kelâmı olan Kur'ân'da insanın yaratılışıyla ilgili pek çok âyet vardır. Bunlardan; *“Sizi(n önce insan olarak maddenizi) yarattık, sonra (teşekkül devresinde insan olarak) şekil verdik.”* (A'râf 7/11) âyeti bizi insanın kimyasal karışımında rol oynayan toprak, su, hava ve ateş maddelerine götürür.² Yûnus Emre insanın bu maddelerden³, belli terkip sırasına göre yaratıldığını söyler. Yûnus yaratıcının insanı halk etmeye kendi ismiyle başlayıp önce toprağı getirdiğini,⁴ sonra toprakla suyu karıştırdığını aktarır.⁵ Ve insan, çamur (balçık) kıvamına gelir. Kur'ân'ın pek çok yerinde bu çamur (balçık) kıvamının bahsi geçer (Hicr 15/25; Secde 32/7; Sâd 38/71).

Eser insanın yaratılışına yel (hava) terkihiyle devam eder. Şâirin burada hava yerine yel sözcüğünü kullanması, şiirin teknik boyutunun dışında düşünülecekse, Yûnus'un anlamsal inceliğe oldukça dikkat ettiği sonucu çıkarılabilir. Çünkü havanın ismi sakinliği müddetindedir. Burada olduğu gibi aktif ise rüzgâra (yele) dönüşür (İbrahim Hakkı, 2011:150). Hareketlenen hava (rüzgâr), toprakla suyun terkihini kurutup (Günay,

² Bu maddelerin Kur'ân'ın birçok âyetinde değişik şekillerde zikredildiğini çalışmamızın başında ifade etmiştik. Bu maddelerin kendilerine has keyfiyetleri ve insanın kimyasına olan etkileri, çalışmamızın ilerleyen bölümlerinde verilecektir.

³ (1) Pâdişâhun hikmeti gör neyledi
Od u su toprak u yile söyledi

⁴ (2) Bismillâh diyüp getirdi toprağı
Ol arada hâzır oldı ol dağı

⁵ (3) Toprağıla suyu bünyâd eyledi
Ana Âdem dimeğı ad eyledi

1994:34) kendi keyfiyetinin doğası gereği nefesi bahşeder. Artık insan cism-i Adem olarak vâd edilmiştir.⁶

İnsanın sûret olarak yaratılmasında son karışım ateştir. Ateş tabiatı gereği sıcaktır; maddeye galip gelerek ısınır ve ittirme gücüne sahip olur (İbrahim Hakkı, 2011:148). Böylece insanın dünya tarafı olan bedeni (cismi) ateşin bu ittirme keyfiyetinin gereği cânâ (rûh) ulaşır.⁷ Dört unsurun terkiibinden yaratılan insanın cismânî yönü, Allâh'ın ilâhî kelâmında zikrettiği; “Onu (insan şeklinde) tasarlayıp da rûhumdan üflediğim ve o da dirildiği zaman...” (Hicr 15/29) âyetiyle de desteklenen ve cân diye de tanımlanan rûhun (cân) sûrete girmesiyle kâinatta vâd olmaya başlamıştır.⁸

Dört Unsurdan İnsanın Kimyasına Ahlakî İz Düşümler

Kişiyi tasavvufa sevkeden şey, idealize ettiği güzel ahlakı tesis etmektir. Güzel ahlakı tesis etme yolunda insanı çetin bir yol beklemektedir. İnsanın dünyaya iki zıtlı yapının birlikteliğiyle başlaması, bu çetin yolun sadece bir özelliği olsa gerektir. Şöyle ki kişinin bedeni, onun dünyevî ve nefsanî tarafını oluşturur. Oysaki İlâhî bir emanet olarak taşınan rûh lâtifesi (cân) insanın rahmânî tarafını oluşturur. İnsan hayatının sonraki sürecinde bu karşıt yapı, birbirine galebe çalmak ister. Bunun için de kimyasında iyi ve kötü olarak adlandırılacak vasıflar taşır. Bu vasıflar, insan hayatının ahlâkî mücadelesinin neferleridir. Mutasavvıflar, kazandırdıkları ahlâkî kazanımların niteliğinden olsa gerek, nefsin dört mertebesini dört unsura benzetmişlerdir. Buna göre; kötülüğü her dâim emreden nefs-i emmâreyi âteşe; kötülük yapıp da sahibini kınayan nefs-i levvâmeyi havaya; sahibine iyilik ilhâm eden nefs-i mülhimeyi suya ve iyilik yapmada hiçbir şüphesi kalmamış nefs-i mutmainneyi toprağa benzetmişlerdir (Uludağ, 1991:48,369; Gölpınarlı, 1985: 34).

⁶ (4)Yil gelüp ardınca depitdi anı
Andan oldı cism-i Âdem bil bunı

⁷ (5) Od dahı geldi vü kızdurdu anı
Çünkü kızdı cisme ulaşdı cânı

⁸ (6) Sûrete cân girmege fermân olur
Pâdişâh emri ana dermân olur

(7) Sureti cân girdi pür-nûr eyledi
Suret dahı cânı mesrûr eyledi

Şâirimiz Yûnus, bir diğeri eseri olan Divân'ında da, insanın sûrete bürünmesiyle birlikte bahis konusu ettiğimiz toprak, su, hava ve ateş elementlerinin insanın ahlakî ve karakter yapısına birbirine muhalif vasıflarla katkılar yaptığını söyler:

Niteligüm soran işit hikâyet
Su vü toprak od u yil oldı sûret

Dört muhâlif nesneden dört dîvârun
Sâzikâr eyledi virdi kerâmet

Yûnus Emre (2012-D) İ. 19/1,2)

Bu vasıflardaki zıtlığa Risâletü'n- Nushiyye eserinin içindeki "Fî- Ta'rîfi'l- Akl" isimli kısa mensur bölümünden de örnekler verir. Dört elementten toprak ve su, kişiye iyi vasıflar yüklerken; hava ve ateş unsurları kötü vasıflar aktarmıştır. Müellifimiz, iyi sıfatlarla vasıflananların yeri uçmak (cennet); zıddıyla vasıflananların yeri ise tamu (cehennem)dur, der.⁹

Allâh'ın esmâları O'nun celâl ve cemâl vasıflarından oluşmuşlardır. Bu vasıflar Allâh'ın nûrânî yönünün yanında zulmânî yönünün de olduğunu gösterir. Yûnus eserindeki bu mensur başlıkta dört unsurun Allâh'ın hangi sıfattan zuhur ettiğini açıklar. Ona göre, toprak nûr; su hayât; yel (hava) heybet ve ateş hışm sıfatından tecellî etmiştir.¹⁰Böylelikle dört unsura geçen cemâlî ve celâlî tecellîler oradan insana mayalanmıştır.

Yûnus, eserin bu nesir bölümünde daha sonra, belli ahlâkî özelliklere sahip insanlarla, bu dört unsur arasında irtibat kurarak, bu karşıt davranışlar arasındaki mücâdeleyi bir savaş tablosunu andırıcı (Horata, 1994:51) şekilde hikâyelendirir.¹¹ Yûnus insan gönlünü bir ülkeye benzetir. Bu ülkeyi ele geçirmek isteyen biri Rahmânî diğeri şeytânî olmak üzere iki ayrı sultanlığın olduğunu söyler. Aynı zamanda bu sultanların kendilerine hizmet eden orduları vardır. Hizmet eden asker sayısı bakımından Rahmanî

⁹ "Topragıla su Uçmak'da yirlidür. Odıla yil, Tamu'da yirlidür.Topragıla suyıla gelen Uçmak'da olanlardır. Odıla yilile gelen, Tamu'da kalasıldur."

¹⁰ "Toprak, padişâhun nûrı pertevindendür. Su, padişâhun hayâtı pertevindendür. Yil, padişâhun heybeti pertevindendür. Od, padişâhun hışmı pertevindendür."

¹¹ "Od-ıla ve yel-ile gelen tokuz kişidür ki bunlar bin başlarıdır; biner erleri vardır; kime gelseler kendü makamına iletmek yaragında olular. Toprag-ıla suyıla gelen onüç kişidür; bunlar dahı binbaşlarıdır; biner erleri vardır. Kime gelseler uçmaga dartaırlar..."

sultan daha üstündür. Yûnus'un eserinde, Rahmânî sultânın üstün tutulması cenâb-ı Hakk'ın bir hadiste geçen ifadeyle; “*Rahmetim gazabımı geçmiştir.*” (Buhârî, Tevhîd/15, 22, 28, 55; Müslîm, Tevbe/14; Tirmizî, 109) sözünün uygulamaya geçen tekrarlarından.

Risâletü'n-Nushiyye eserinin manzum bölümlerinde Yûnus Emre, kişinin kimyâsına fitrî bir kazanım olarak giren iyi ve kötü vasıfları daha detaylandırır ve vasfın niteliğini de aktarır. Yûnus, anâsır-ı erbaadan toprağın, insanın kimyasına dört iyi vasıf kazandırdığını ifade eder.¹² Buna göre toprakla insana; *sabr, iyi huy, tevekkül ve mekremet (yücelik)* ulaşır. Bu dört iyi huy aynı zamanda toprak elementinin keyfiyetinin de tezâhürüdür. Şöyle ki toprağın yoğunluğunun fazla olmasıyla yer, bütün unsurların altında kalmıştır. Bu sebeple varlığını yerçekimi ile sabitleyip yerinde sükûn ve karar etmiştir (İbrahim Hakkı, 2011:182) Yukarıdaki iyi vasıflar; insanı dengeleyen, yerinde sağlam, sâkin ve vakur kılan güzel hasletlerdendir. Yûnus Emre, her türlü olumsuzluğa sabretmek; her işi Allah'a sevkedip tevekkülde bulunmak; güzel ahlâkın davranış modeli olan, iyi bir huyla bezenmek ve tüm bu güzelliklerin şımartamadığı yüce bir gönle sahip olmakla; toprağın kokusunu insanın kimyasında duymaya çalışır. Özellikle “sabr” vasfına, üzerinde çalıştığımız eserin dördüncü bölümünü ayırmış ve “Dâstân-ı Sabr” başlığıyla otuz dört beyit kaleme almıştır. Yûnus Emre bu bölümde sabrın karşıt vasfı olan öfkeyle olan mücadelesini anlatır. Onu öfkenin kötülüğü üzerinden de anlatmaya gayret göstermiştir. Eserde kişi, öfkenin elinden aklın rehberliğiyle kurtulur. Akıl, öfkeye karşı sabrı ve onun ordusunu çağırır. Bu bölümde genel olarak; sabrın en büyük saadetlerden olduğu, tüm fesâtlıkları sabrın mât ettiği, sabrın olduğu yerde iyiliğin olduğu, sabırlı olanların ulu kişiler olduğu, Yûsuf peygâmberin de başına gelenlere çok sabrettiği, sabrın içinde pek çok hünerin olduğu, kişiye her durumda sabrın gerekli olduğu, sabırsız kişilerin hep lafta kalacağı, nebî ve velîlerin yolunun da sabra uğradığı, nasihatın sabırlı kişilerden alınması gerektiği anlatılmıştır (Tatçı, 2008: 80-86).

¹² (9) Topragıla bile geldi dört sıfat
Sabr ü eyü hû tevekkül mekrümet

Müellifimiz Yûnus, su unsuruyla birlikte dört güzel huyun geldiğini bunların da; *safâ* (temizlik), *sehâ* (cömertlik), *lutf* (iyilik) ve *visâl* (kavuşmak) olduğunu söyler.¹³ Suyun tabiatı gereği temizleyici olması; yağmur vesair yollarla her şeye can verip cömertlik ve iyiliğini sergilediği ve kimyasal yapısı olan sıvılığı yönüyle ulaştırma özelliğinin olması, Yûnus'un dikkatini çeken tarafları olsa gerektir. Su unsurunda, özellikle cömertliğin üzerinde durur ve onu da eserin dördüncü bölümünde buhlun (cimrilik) karşısına koyar. Cömertliği daha çok cimrilik üzerinden aktarır. Cimrilikten kurtulmak yine aklın rehberliğinde cömertliğe nasip olacaktır. Bu bölümde genel olarak; cimri kimsenin kazancından ne kendisine ne de başkasına hayır geldiği, dünya malının Süleymân peygâmbere bile kalmadığı, cimri kimselerde gönül darlığının hiç eksik olmadığı, cimri olmanın insanı Allâh'tan uzaklaştırdığı, bütün cimrilerin sonunun Kur'ân'da helâk edildiği zikredilen (Kassas, 28/76-88) Kârûn gibi olacağı, dünyalık adına her şeyi terk eden cömertlerin tek amacının Hakk'a ulaşmak olduğu anlatılmıştır (Tatçı, 2008:86-109).

Toprak ve Su unsurlarının getirdiği iyi huylardan sonra Yûnus Emre yel (hava) ve ateşle gelen kötü huyları açıklar. Eserde, yel ile gelen dört kötü huyun; *kizb* (yalan), *riyâ* (iki yüzlülük), *tîzlik* (acelecilik) ve *nefisten* oluştuğunu söyler.¹⁴ Yûnus Emre'nin belirttiği bu kötü vasıflar, kişiye nefsânî bir hevesin sonucu gelir. Nefsin hevesi kaynaklı bir kötü vasıf, bir diğerine kapı aralar. Örneğin, riyâkâr olan birinin yalan söylememesi kaçınılmazdır. Havayla gelen olumsuz ve Farsça bir sözcük olan tîzlik, bize acelecilik vasfının yanında hiddeti de düşündürmüştür. Farsça olan ve aceleci anlamı taşıyan "tîz" sözcüğünün eski Anadolu Türkçesi zamanında ve günümüzde de "hiddet, öfke" anlamında da kullanıldığını görüyoruz (Dilçin, 1983:208). Yapılan çalışmalarda "tîz" sözcüğünün sadece ilk anlamı düşünülmüştür. Oysaki o dönemde sözcüğün Anadolu coğrafyasında kazandığı anlam olan hiddet düşünülebilirdi. Eserde öfke ve gazap başlıklarının da konu edinmesi bunun bir işareti sayılabilir. Zaten öfke davranışı aceleciliğin sonuçlarındandır.

¹³(10) Suyıla geldi bile dört dürlü hâl
Ol safâdur hem sehâ lutf u visâl

¹⁴(11) Yil ile geldi bile bil dört heves
Ol durur kizb ü riyâ tizlik nefes

Kötü huyların geldiği son unsur ateştir. Ateş kendiyle birlikte *şehvet, kibir, tama'* (aç gözlülük) ve *haseti (kaskançlık)* getirir.¹⁵ Ateş elementi, ay feleğinin altındaki en yüksek bölümde yer alır. Tabiatı gereği sıcak, diğer unsurların hepsine gâlip ve hepsini yakıp yıkan bir yapıya sahiptir. Bütün eczâsıyla beraber devamlı olarak kendi hareketiyle döner (İbrahim Hakkı, 1987:188). Tüm bu özellikler ateşi diğer unsurların önüne çıkarır ve diğerlerine göre ateşin baskın unsur olmasına sebebiyet verir. Yûnus Emre, sabır vasfında olduğu gibi kibir ve hased vasıflarına da eserin 2. (Dâstân-ı Kibir) ve 5. (Dâstân-ı Buhl ve Haset) bölümlerini ayırmıştır. Bu iki bölümde gerçek savaş sahnesini hatırlatıcı canlı ve etkili tasvirlemelere başvurulmuştur. Yûnus, tama'yı (açgözlülük) da 1. bölümün (Dâstân-ı Rûh Akl ve Mâyata'allaku Bihimâ Mina'l- Ahvâl) içinde işlemiştir. Yukarıda bahsi geçen olumsuz vasıflar da, illetlerinden kurtulmak için aklın yardımına başvururlar. Akıl da kibrin karşısına tevâzuyu; hasedin karşısına doğruluğu, tama'nın karşısına da kanâat sultânlarını koyarak illetlerin hâlline çalışır.

Yûnus Emre eserinde, nefis sultânının dokuz oğlundan en büyüğünün tama' olduğundan bahseder. Tama'yı genel olarak, öğüt iştmeyen, dünya kendisinin olsa doymayan, yeri tamu (cehennem) olan, emrinde birçok asker bulunan, aç gözlülüğüyle yoldan çıkıp azan biri olarak tanımlar. Aklın çağırmasıyla gelen Burak atlara binmiş fakr içindeki kanâat sultânı, gönül ülkesini tama' askerinden temizler (Tatçı, 2008:37-48).

Eserde müstakil bir bölüm ayrılan kibir vasfı müellifimizce yerilir. Kibirli kimsenin kendinden başka kimseyi beğenmediği ve kendini sürekli yukarılarda gördüğü, bu yüzden çaresiz kaldıkları ve eleştirildikleri anlatılır. Kibirli kimseyle arkadaş kurulmaması hatta onunla mücadele edilmesi salık verilir. Kibirlinin büyüklenmesinden ötürü gönlündeki nûrda yok olmuştur. Bu yüzden kişinin ölümden önce kibri yenmesi gerekir. Kibirli kişi yol erine büyüklenmesinden dolayı bağlanmaz. Kibirlinin huzuru da imânı da yoktur. Saydığımız kibir ve kibirlinin vasıfları aklın yol göstericiliğiyle tevâzu' vasfı sayesinde temize çıkacaktır (Tatçı, 2008:48-64). Kibir eserin kimi yerinde yüksekliği yönüyle dağ; tevâzu' da alçaktan akması yönüyle su metaforuyla sembolleştirilmiştir.

¹⁵ (12) Odıla geldi bile dört dürlü dad
Şehvet ü kibr ü tama' birle hased

Ateşle gelen vasıflardan biri de kıskançlık illeti olan hasettir. Haset de 5. bölümde konu edilmiştir. Eserde; kişinin nasibi ve rızkının Allâh tarafından verildiği, insanın kendisine verilen nasiple yetinmesi gerektiği; bu sebeple başkalarına hisselendirilen nasibin kıskanılmamasının lüzumu dile getirilir. Bu kötü vasıf kişiyi varlık içinde darlığa da sürükler. Diğer kötü vasıfların rehberi akıl; burada hasetin karşısına doğruluk sıfatını çıkarır. Doğruluk, gönül ülkesini haset hastalığından kurtarır (Tatçı, 2008:86-109).

Sonuç

Yûnus Emre, Risâletü'n- Nushiyye adlı ahlâkî mesnevîsinde insanın yaratılışındaki dört unsuru ve bu unsurların ahlâkî yapıya olan etkileri üzerinde durmuştur. Geniş bir bilim sahasının yorumladığı dört unsur konusunu müellifimiz, tamamıyla tasavvufî çerçevede işlemiştir. Dört unsurla birlikte gelen vasıflar, İslâm ahlâkının temelini teşkil eden hususlardır. Eserde çok fazla açıklamaya gidilmemişse de dört unsurun keyfiyetlerinin insanın ahlâkî yapısına olan fitrî müdâhelesi, tasavvufî ahlak yönüyle ele alınmıştır. Zaten tasavvufun ana gayesi de kişiye kendinde mevcut olan güzel ahlâkî tamamlamaktır. Bunun için de Yûnus Emre kişiyi, kendi içinde var olan karşıt ahlâkî vasıflarla mücâdele ettirip, ona aklın rehberliğinde kötü vasıfları gönül ülkesinden tasfiye ettirme yolunu göstermiştir.

Yûnus, karşıt vasıfları işlerken, eserin mesnevî türüyle yazılmasının da avantajını kullanıp, esere tahkiyeli bir anlatım kazandırmıştır. İşlediği ahlâkî vasıfları anlatırken, onları kişileştirerek somutlaştırma yoluna gitmiştir. Son sözden olarak, Anadolu sahasının ilk tasavvufî mesnevîlerinden kabul edilen Risâletü'n- Nushiyye, dört unsurun mayaladığı ahlâkî izleri, eşref-i mahlukât olarak yaratılan insanda arayan ve iyinin kötüye galip gelmesi gerektiğini salık veren tasavvufî bir ahlâk kitabıdır.

Kaynakça

- Can MC. Eski Grek Dört Unsur Nazariyesi ve Türkçe Müzik Yazmalarında Etkisi. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi* 2002; 2: 133-143.
- Deniz S. Boyacıoğlu'nun Anâsır-ı Erbaa Adlı Mesnevîsi. *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi* 2000; 2: 153-174.
- Dilçin C. *Yeni Tarama Sözlüğü*. Ankara: TDK Yay.; 1983.

- Gölpınarlı A. *100 Soruda Tasavvuf*. 2. Basım. İstanbul: Gerçek Yay.; 1985.
- Günay U, Horata O. *Yunus Emre Risâletü'n- Nushiyye*, 1. Bas., Ankara: TDV Yay.; 1994.
- İbrahim Hakkı E. *Marifetname* (nşr. D. Yılmaz; H. Kılıç). İstanbul: Çelik Yay.; 2011.
- Karlığa B. Anâsır-ı Erbaa. *TDVİA* 1991; 3: 149-151.
- Pala İ. *Dört Güzeller (Toprak, Su, Hava, Ateş)*. 9. Basım. İstanbul: Kapı Yay.; 2012.
- Pişkin N. Anâsır-ı Erbaa Kuramı, Beslenme ve Sağlık İlişkisi. *Metro Gastro Dergisi* 2012; 66: 74-79.
- Tatçı M. *Risâletü'n- Nushiyye Tenkitli Metin*. 1. Basım. İstanbul: H Yay.; 2008.
- Tatçı M. *Dîvân-ı İlâhîyât*. 1. Basım. İstanbul: Kapı Yay.; 2012.
- Uludağ S. *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Marifet Yay.; 1991.
- Üstüner K. *Divan Şiirinde Tasavvuf*. Ankara: Birleşik Dağıtım Kitabevi Yay.; 2007.
- Fezû'l-Furkân Açıklamalı Kur'ân-ı Kerîm Meali* (haz. Hasan Tahsin Feyizli). 8. Basım. İstanbul: Server Yay.; 2010.